

13. POVIJESNI HOD CRKVE U HRVATA

Da bi se moglo što dublje poniknuti u mentalitet, običaje, tradiciju, kulturu, civilizaciju jednog naroda, mora se poznavati njegovu povijest. Mi ćemo unutar ove tematske cjeline pokušati iznijeti neke elemente crkvene povijesti hrvatskog naroda kako bismo još više postali svjesni svoje prošlosti, svoje duboke ukorijenjenosti u kulturu Europe te na taj način mogli lakše shvatiti i neka očitovanja suvremenog hrvatskog čovjeka.

Za mnoge evropske narode, pa tako i za hrvatski, povijest zapravo započinje njihovim krštenjem nakon čega oni bivaju opismenjivani i uvedeni u kulturu koja je nikla, rasla i razvijala se u krilu Katoličke Crkve. Toj kulturi svaki narod na svoj način je doprinio onim što je bilo za njega specifično tako da se sada u Crkvi mogu prepoznavati vrednote koje su potekle od ovoga ili onoga naroda, običaji koji su bili uvriježeni u određenom zemljovidnom prostoru, slavlja, pa i ona liturgijska, koja su nastala duhovnim izričajem narodnosnih cjelina.

Prije nego što su Hrvati došli iz svoje pradomovine na ove prostore, kršćanstvo je bilo već duboko uhvatilo svoje korijene, naročito u jadranskom priobalju: Poreč, Pula, Solin, Zadar, Split..., ali ne samo u njemu nego i na području današnje Slavonije: Sisak, Osijek (Mursa), Vinkovci (Cibale), Sremska Mitrovica (Sirmium)... Buduća domovina Hrvata već je čula Radosnu vijest, Kristov navještaj. Njeni prostori, dobrim dijelom, bili su već obogaćeni kršćanskim simbolima, bogomoljama a zemlja dobrobrano natopljena kršćanskom mučeničkom krvlju koja je potekla zbog privriježenosti Kristu Gospodinu.

Vi zacijelo iz opće povijesti znate da su Hrvati naselili ove krajeve početkom 7. stoljeća, te da su prije njih bili tu Iliri, Latini,

Kelti, Avari, Goti koje je kroz ove krajeve nosila seoba naroda. Po jeziku mi pripadamo velikoj slavenskoj obitelji te smo iz te obitelji uz svoje običaje donijeli i svoja vjerovanja koja su tada bila prisutna u sjeveroistočnoj Europi. Ti su narodi vjerovali u više bogova od kojih su neki bili dobri a drugi zli, tako da se u njihovoj svijesti stvorio pojam dualizma (dvojstva) s obzirom na božanstvo. Oba boga bila su podjednako jaka, podjednako vječna, podjednako utjecajna pa je zbog toga sad prevagnuo jedan sad drugi u svijetu. Uz to su naši preci vjerovali i u mnoštvo drugih božanstava i različitih tajanstvenih bića držeći da se iza svake prirodne sile krije i neka tajna božanska ili đavolska sila. Glavno božanstvo naših predaka zvalo se Svarog ili Svarožić (od indoevropske riječi "svar" koja označuje sunce) ali se javlja i pod imenom Perun (od riječi "periti" što znači ciljati, strijeljati) koji jaše na bijelom konju i vitla nebeskom munjom. Bog svjetlosti se uz to zvao i Svevid, Sventovid, Bijeli Bog, Bjelobog dok se zli bog nazivao Črnobog, Deva (Diva, Djeva) što je i u Perziji označavao zločestog boga za razliku od Indije gdje je Deva bio dobri bog.

Slavenske mitologije govore o tome kako je svijetli bog, Svarog, uvijek u pratnji. Nekad ima sedam a nekad dvanaest pratioca što je očito povezano sa štovanjem planeta odnosno zvježđa kao zasebnih božanstava. Evo nekoliko imena tih Svarogovih pratilaca: Danica, Sirin, Volos, Prvin, Lada, Vesna, Trebun, Ruj, Koleđa... I danas Hrvati Veneru nazivaju zvijezdom Danicom. Sirin je ovan, Volos je bik. Prvin je proljetna ravnodnevnica, početak proljeća. Lada je božanstvo ljubavi. Mnoga od tih imena pripisuju se još danas kojekakvim ljudskim aktivnostima. Kod nas su, recimo, poznate ladarske pjesme, ladarski običaji, imamo i poznati

zbor "Ladarice". Vesna je proljeće. Trebun je vršidba, ruj je berba i pravljenje rujnog vina. Koleda je božica koja rađa mlado sunce, a u hrvatskom postoji pojam koleda koji označava zimske odnosno proljetne krijesove kad su dani najkraći i kada se vatrom pomaže da dan doista poraste, da se proslavi pobjeda Sunca. Nije čudo da se po toj Koledi zove i naša godišnja sunčeva mjera: kalendar.

Stari su Hrvati dobrom Svevidu posvećivali suncu okrenute brežuljke. Poslije krštenja te iste brežuljke nazivali su imenom svetog Vida; na njima grade crkvice, podižu groblja i na taj način činilo im se da se uspinju bliže Bogu.

Osim toga naši su pređi vjerovali i u vile, vukodlake, vještice, u duhove ognjišta, duhove kućnog praga. S nekima su pokušali uspostaviti kontakte zazivima, molitvama, obredima, dok su druge izbjegavali bojeći se njihova zla utjecaja. Bogovi zla izazivali su u njih strahove i bojali su se da im ne mogu umaknuti. Upravo na tom ranjenom području ljudske svijesti i savjesti, kršćanska Radosna vijest je došla kao melem jer je otklanjala svaki strah i nudila spasonosni izaz za porobljenog i užasom pritisnutog čovjeka koji je bio opsjedan obmanama, utvarama, glasinama, prijetnjama.

Kristovo uskrsnuće kao Božji odgovor na smrt brzo je, dakle, našlo svoje pristalice ne samo u Palestini gdje se on rodio, živio, umro i uskrsnuo nego i u našem priobalju. Dotad nečuvena vijest da je Bog dobri otac koji voli svoju djecu, koji s njima druguje, prijateljuje, tješi, prati, hrabri, potiče, podržava, bila je senzacija, otkriće. I zato je takva "ponuda" brzo naišla na pozitivan odgovor i u našim krajevima pa već u sedmom stoljeću Hrvati, bez ikakve prisile sa strane i bez masovnog pokršatavanja, nego zbog nutarnje motiviranosti, kao prvi među slavenskim narodima, počimaju prihvaćati kršćanstvo kao svoju vjeru.

Kao i kod drugih naroda ovaj proces nije se dogodio preko noći niti je bio toliko čist da sa sobom ne bi nosio i stare natruhe koje nije bilo moguće jednostavno otkloniti. Novo je nadomještalo staro, ali staro se tu i tamo i nadalje zadržavalo. Tako se događalo da se i

poslije toga vjerovalo u vile, vukodlake, koje-kakve čarolije. Koliko se staro vjerovanje pritjelovilo naravi našega čovjeka vidi se i iz mnogih suvremenih umjetničkih izraza kad, recimo, pjesnici govore o domovinskoj vili, razigranim vilama na brdskim proplancima, vukodlacima koji ispijaju krv, o duhu domaćeg ognjišta, o sudbini kao neminovnoj stvarnosti itd. Kad sve to shvatimo, možemo razumjeti da vjerovanja i religijski običaji i obredi naših predaka nisu prihvaćanjem kršćanstva sasvim iščezli, nego su se s tim kršćanstvom isprepleli, negdje stopili, pročistili, oplemenili i sve do danas sačuvali.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Ovu vjeronaučnu nastavnu cjelinu treba držati u dosluhu s predmetom povijesti odnosno povijesti umjetnosti. Omogućiti vjeroučenicima da iznose svoje spoznaje o ovoj materiji koje su stekli u drugim predmetima.
- Poslužiti se leksikonima, enciklopedijama koje govore o religiji i običajima srednjoevropskih odnosno indoevropskih naroda kako bi se lakše uočila prareligijska pripadnost hrvatskog naroda.
- Proanalizirati zajedno s vjeroučenicima "dobro" i "zlo" kao još uvijek u mnogim svijestima dva ravnopravna prapočetla te ponuditi kršćansku alternativu: premoć dobra nad zlom.
- Kao polazište za razmišljanje premoći dobra nad zlom može se uzeti kršćanski likovni izražaj oličen u sv. Juraju odnosno Mihovilu arkandelu.
- Ne bi bilo na odmet da vjeroučenici proanaliziraju i nazivlje okolnih mjesta, brdra, brežuljaka kako bi se eventualno uspostavila "veza" između poganstva i kršćanstva u Hrvata.

13.1 NA KRŠĆANSKOJ GRUDI

Bizantski car *Konstantin VII. Porfirogenet* (912-959) zapisao je u svom djelu *O upravljanju carstvom* ("De administrando imperio") sljedeće o doseljenu i pokrštavanju Hrvata:

Hrvati su pak stanovali u ono vrijeme s onu stranu Bavarske gdje su danas Bjelohrvati. Jedan od njihovih rodova, naime petero braće: Kluk, Lobel, Kosjenac, Muhlo i Hrvat, i dvije sestre: Tuga i Buga, odijelili su se od njih i došli zajedno sa svojim narodom u Dalmaciju i našli Avare u posjedu te pokrajine. Pošto su neko vrijeme međusobno ratovali, pobijedili su Hrvati; neke su od Avara pobili, a ostale prisilili da se pokore. Otada su u toj pokrajini zavladaali Hrvati; i sada još ima u Hrvatskoj potomaka Avara i vidi im se da su Avari.... Od Hrvata pak koji su došli u Dalmaciju odijelio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom; a i oni su imali samostalnoga arhonta (kneza) koji je također sam slao arhontu Hrvatske darove u ime prijateljstva."

Isti car tvrdi da je Hrvate u ove krajeve na početku 7. stoljeća pozvao njegov prethodnik car *Heraklije* (610-641) kako bi mu pomogli u borbi protiv Avara, dok papinski ljetopis *Liber Pontificalis* govori o prvim kontaktima između Rimskog biskupa (pape) i Hrvata. U njemu se kaže da je papa *Ivan IV. Dalmatinac* (640-642) poslao godine 641. u Dalmaciju i Istru *opata Martina* s velikom svotom novca da otkupi zarobljenike i kosti starih kršćanskih mučenika iz krajeva koje su nastanjivali Hrvati.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Koje sve teorije poznajete o porijeklu Hrvata? Prije nego što su Hrvati došli u Bjelohrvatsku, gdje su bili? Koja svjedočanstva imamo o tome?
- Pokušajte na geografskoj karti označiti područje Bjelohrvatske? Koja, veoma znakovita suvremena ličnost, potječe s tog područja?

- Što je bilo s ostalim hrvatskim plemenima koja nisu došla na današnje hrvatsko područje?
- Proanalizirajte zajednički zapis cara Konstantina VII. Porfirogeneta. Što iz njega doznajemo o Hrvatima? Naučite napamet imena peterice braće i dviju sestara.
- Poznajete li neko umjetničko djelo koje prikazuje dolazak Hrvata na jadransko priobalje? Pokušajte doći do sličnih djela. Prodiskutirajte zajednički njihov umjetnički izražaj.
- Što kažu vaši povijesni udžbenici o prvim dodirima Hrvata s rimskom stolicom? Tko je bio papa Ivan IV? Što znači riječ opat? Kakve su sve funkcije obnašali opati osim što su bili poglavari svojih redovničkih zajednica?

13.2 KRV MUČENIKA - SJEME KRŠĆANSTVA

Odakle kosti kršćanskih mučenika na području buduće Hrvatske? Već u prvom stoljeću poslije Krista, Dalmacijom i Panonijom putuju ljudi pripovijedajući onaj čudesni događaj što se zbio u Palestini, naime to da je tamo mučeničkom smrću umro, ali na čudesan način uskrsnuo Isus iz Nazareta kojeg su njegovi učenici nazvali Kristom, Pomazanikom, Mesijom, Božjim poslanikom. Po lukama, trgovištima, vojnim logorima, trgovačkim karavanama i lađama sve se glasnije govorilo o njemu. Vijest se širila brzo, osobito u velikim gradovima koji su ležali na križanjima morskih i kopnenih trgovačkih puteva. Stare predaje kažu da je u Dalmaciji djelovao evanđelist sv. Luka, a evanđelist Marko je osnovao biskupiju u Akvileji (između Trsta i Venecije). Znamo da je u Dalmaciji boravio i Tit, učenik sv. Pavla. U Saloni, našem Solinu, već od zarana postoji uvažena kršćan-

ska zajednica koja je 283. u osobi znamenitog *Kaja* dala rimskoj crkvi papu. Nešto kasnije već se spominju i biskupije u Sisku, Vinkovcima, Osijeku i još nekim drugim gradovima. Očito je dakle, da je i po Dalmaciji i po Panoniji riječ Božja "trčala i rasla", ali ne bez protivljenja. To je i vrijeme najljućeg progonstva kršćana. Naše buduće zemlje bit će natopljene mučeničkom krvlju. U Duvnu je godine 257. ubijen biskup *Venancije*, u Solinu 304. biskup *Dujam* s još četvoricom kršćanskih vojnika, u Sremskoj Mitrovici (Sirmium) biskup *Irenej*, đakon *Demetrije* te sedam kršćanskih djevoja, u Singidunumu (Beogradu) svećenik *Montan* sa ženom *Maksimom*, u Vinkovcima (Cibala) biskup *Euzebije*, u Fruškogorskim kamenolomima nekoliko kipara koji su odbili izrađivati kip bogu *Eskulapu*, u olovnim sanducima potopljeni su u rijeku Dunav. Na sličan način, u vrijeme progonstva cara *Dioklecijana* 309. godine, položio je svoj život i sisački biskup *Kvirin*.

Evo zapisa o njegovj smrti:

Kad je započelo progonstvo, biskup se pokušao spasiti bijegom. Glavar Maksim upita ga kamo bježi. "Ne bježim", reče, "nego izvršujem zapovijed Gospodinovu. Piše: 'Ako vas progone u jednom gradu, idite u drugi.' A Maksim upita: "Tko je to zapovjedio?" Kvirin će: "Krist, pravi Bog." A Maksim: "Zar te carske zapovijedi ne mogu naći gdje god hoće? A taj tvoj pravi Bog, zar će ti tada pomoći, kao što ti je sad pomogao kad smo te uhvatili?"! Na to će Kvirin: "On je uvijek s nama. Bog koga štujemo može nam pomoći gdje god bili. Pa i u tome što sam uhvaćen bio je sa mnom. On me ohrabruje i iz mojih ti usta odgovara." A Maksim reče: "Mnogo zboriš, a govorom omalovažuješ zapovijedi velikih kraljeva. Pročitaj, dakle, te božanske zakone i čini što je zapovjedbno." Na to će Kvirin: "Naredbe tvojih careva ne slušam, jer je bezbožna i protiv Božjih zapovijedi nalaže da sluge Kristove vašim bozima žrtvuju. Ja ih ne štujem jer su za me ništa..." Maksim reče: "Predugo si živio pa si imao vremena naučiti bajke. Evo ti tamjana pa nauči štovati bogove koje ne poznaješ. Bit ćeš pametan pokoriš li se zapovijedi..." A Kvi-

rin će: "Zla kojima mi prijeteš smatram slavom, a smrt koju mi obećavaš osigurava mi život vječni." Maksim: "Vidim da te ludost tvoja vodi u smrt. Žrtvuji bozima!"

Kvirin je to odbio, a kad mu je Maksim zaprijetio da će ga poslati na sud prvom glavaru Panonije da ga taj osudi na smrt, Kvirin je rekao znamenite riječi: "Dosad sam kao svećenik služio, a sad ću uistinu biti svećenik kad sam sebe za žrtvu prikažem."

Bačen u tamnicu, Kvirin se nije pokolebao, nego je ondje probudio vjeru u tamničaru Marcelu koji ga u suzama zamoli: "Moli za me Gospodina jer ne vjerujem u drugoga Boga nego u onoga koga ti štuješ." Tu je Kvirin Marcela krstio. Maksim ga posla u prijestolnicu Panonije, te se po svim gradovima razglasila njegova svjedočka hrabrost.

Istragu nad njim sad je vršio glavar Amanacije, kojemu je Kvirin ovako odgovorio: "U Sisku sam pravoga Boga ispovjedio, njega uvijek štovah, njega u srcu nosim. Nijedan me čovjek od njega neće rastaviti." Glavar mu reče: "Htio bih poštedjeti tvoju dob", na što će blaženi Kvirin: "Što te briga za moju dob. Neokaljana vjera može je učiniti jačom od svih muka. Muke neće skršiti moje svjedočenje vjere." A kad ga je glavar nastavio nagovarati, čudesno mu Kvirin odgovori: "Tvoje nagovaranje možda bi slomilo ishlapljela starca koji čezne samo za duljim životom, ali ja sam od Gospodina svoga naučio čeznuti za vječnošću. Vašim se zakonima ne povijam, jer obdržavam zakone Krista Boga koje sam vjernicima propovijedao." Tada glavar osudi Kvirina da mu svežu o vrat kamen i bace ga u rijeku.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Zbog čega se evanđelje tako brzo širilo u budućim hrvatskim krajevima? Osim određene carske naklonosti novoj vjeri poslije 313. godine, što joj je još pogodovalo?

- Kako to da su nestale biskupije u Sisku, Vinkovcima, Osijeku, Sremskoj Mitrovici?
- Naučite imena prvih mučenika iz naših krajeva te njihove funkcije u vjerničkim zajednicama
- Polagano pročitajte tekst koji opisuje mučeništvo sisačkog biskupa Kvirina. Što je sporno za rimske upravitelje kod toga čovjeka? Zbog čega se on opire rimskim zakonima? Što kažete o jednom takvom držanju? Što mislite, ima li još danas ljudi koji bi bili spremni žrtvovati svoje živote za jednu takvu stvar?

13.3 NEKE BISKUPIJE U NAŠIM KRAJEVIMA

Ipak su progonstva kršćana na početku 4. stoljeća počela jenjavati. Car *Konstantin* je 313. godine izdao edikt prema kojemu se moglo slobodno ispovijedati kršćansku vjeru, a car *Teodozije* (379-395) proglasit će kršćanstvo državnom vjerom. Crkva se počima omasovljivati. Već 530. odnosno 533. godine održani su pokrajinski crkveni sabori u našoj Saloni gdje su se vodile iscrpne rasprave o svećenicima kao predvodnicima vjerničkih zajednica naglašavajući potrebu čestita i svjedočanskog života. U Saloni su pronađeni i grobni natpisi iz kojih se vidi ozbiljnost shvaćanja vječnog života ali i kršćanska dosljednost u onom što se odnosi na zemaljski život.

Crkvene zajednice pod vidom ljudstva su sve brojnije. Zato biskupi *Gajan* i *Simferij* grade u Saloni u 4. stoljeću veliku grobljansku baziliku dok su *Simberij* i *Hezihije* kao solinski biskupi izgradili najveću baziliku u Dalmaciji dugu 58 a široku 28 metara. U 6. stoljeću, u vrijeme dolaska Hrvata u te krajeve, Salona će postati središte metropolije koja obuhvaća biskupije u Zadru, Rabu, Cavtatu, Sisku, Mosta-

ru, Zenici i Naroni (okolica Metkovića). Najznačajniji crkveni spomenik iz tog vremena ipak je porečka bazilika zvana *Eufrazijeva* po njenom biskupu Eufraziju. Vrlo se rano počelo širiti kršćanstvo u Istri koja je bila na domak Akvileji iz koje je žaril Radosna vijest. Tako da su i istarski gradovi kao što su Pula, Poreč, Novigrad, Trst, Kopar, Rovinj već u prvim stoljećima imali svoja krasna okupljališta za vjerničku bogoslužja.

U to vrijeme, nešto zbog kontestacije omasovljivanja Crkve, po čemu je došlo i do obožavanja, nesvjedočenja, nedosljednosti Evandelju, a i zbog nadahnute želje da se bude što dosljedniji Kristovu pozivu, pojavljuju se i u našim krajevima prve *monasi*, ljudi koji žive evandeosku poruku korjenitije nego drugi. Iz tog razdoblja svakako trebamo spomenuti veoma znamenitog istraživača i prevodioca Svetog pisma na narodni jezik, svetog *Jeronima* koji je rođen oko godine 347. u gradu *Stridonu* na međi Dalmacije i Panonije, vjerojatno negdje kod Grahova u Bosni. On je studirao u Rimu i Akvileji. Proputovao je Malom Azijom a završio u Palestini. Zaređen je za svećenika od pape Damasa a živio je pokorničkim, isposničkim životom u Betlehemu. Zaljubljen u Sveto pismo htio ga je učiniti bliskim jednostavnom puku pa ga je zbog toga sa starog židovskog preveo na pučki latinski jezik. Taj prijevod je poznat u svijetu pod nazivom *Vulgata* a sačuvan je u crkvenoj upotrebi sve do naših dana.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Što je to crkveni sabor? Čime se on bavi? Tko na njemu sudjeluje? Kad je bio posljednji opći crkveni sabor?
- Vjerojatno vaši povijesni udžbenici govore o Saloni (Solinu). Što u njemu piše o prisustvu kršćana u Saloni? U kakvom stanju se sada nalazi staro-drevna Salona? Zbog čega se toliko o njoj pisalo nedavno?

- Pokušajte doći do fotografija ili crteža naših crkava i katedrala s područja Istre i Dalmacije. U kojem su stilu građeni ti sakralni objekti? Što je značenje pojedinih stilova?
- U svojoj školskoj knjižnici zacijelo imate i sakralnih monografija. Pročitajte u njima ono što piše o Eufrazijevoj bazilici. Kako autor tumači pojedine prostore te freske po zidovima?
- Što je to monah? Kakva je razlika između monaha i redovnika? Koje su monaške zajednice živjele u našim krajevima i koje još uvijek žive?
- Ako imadnete priliku, pogledajte film "Ime ruže". Na koji način je tamo predstavljen redovnik, redovnička zajednica?

13.4 NASTAJANJE DRŽAVE - VEZE S PAPOM

Ljudsko biće tek je situirano kad ima narodnost, državnu i duhovnu svijest. Kod Hrvata, odmah po njihovu dolasku u ove krajeve, radi se na sve tri razine. Proces je postupan ali neumoljiv. Na početku je uređenje plemensko. Hrvati žive po *obiteljima*, obitelji čine *bratstva*, srodna bratstva čine *plemena*. Pleme živi na području koje se zove *župa* a njihovi predstavnici su ugledni ljudi nazvani *župani*. Plemensko će uređenje kroza duga stoljeća biti osnovno društveno uređenje u Hrvata. Tu je temelj vlasti. *Kralj* će biti kralj a *knez* knez samo ako ga kao takvog prihvaćaju i priznaju župani. Nestankom kneza i kralja, plemena ponovice uzimaju sudbinu u svoje ruke. Na čelo plemenskog saveza dolazi netko tko se već istakao, tko je već ugledniji i bogatiji od drugih što mu onda daje i određeni prestiž na području vlasti, odnosno raspolaganja materijalnim dobrima. Ta pozicija neće uvijek i od svakog biti gledana

lijepim okom. Bit će zato zavisti, svađa, prijepirki pa i ratovanja kao što je uostalom bilo i kod svih drugih naroda. Ono što će još Hrvate ometati u njihovu brzom formiranju vlastite države jest i prostor na kojeg su se smjestili, a koji se nalazi između tada dvije velike sile, one *franačke* i *bizantske* gdje će se susretati ali i sukobljavati i dvije duhovne vlasti, ona iz *Rima* i ona iz *Carigrada*. Naši prvi narodni vladari, knezovi, moraju igrati što vješitiju igru usred tih velesila kako bi sačuvali slobodu svoga naroda. Preko naše domovine više se puta pomiče granica između bizantskog i franačkog carstva, a također granice između rimskog i carigradskog *patrijarhata* kao visokih upravnih crkvenih tijela koja su zapravo velike zajednice bliskih i srodnih biskupija u tadašnjem rimskom carstvu. U *nadležnost patrijarhata* pripadalo je izdavanje zakona za bogoslužje i crkvenu disciplinu, imenovanje i potvrđivanje biskupa i uopće upravljanje redovitim crkvenim poslovima. Na Istoku je bilo više patrijarhata ali je među njima bio najutjecajniji onaj carigradski, dok se na Zapadu razvio samo jedan pravi patrijarhat kojemu je na čelu kao patrijarh bio rimski biskup, dok su drugi bili više počasni i kao takvi podložni Rimu. Odnosi među patrijarhatima nisu uvijek bili idealni, naprotiv znalo je dolaziti do oštih sukoba koji su onda kao posljedicu imali podjelu ili ne priznavanje jednih od strane drugih. To je 1054. godine dovelo do rascjepa u Crkvi na *Katoličku* i *Pravoslavnu* kršćansku zajednicu. Pravoslavlje će se proširiti sve do granica utjecaja Carigrada kao političkog sjedišta. Poznato je da su sve naše zemlje, pa i Srbija i Bugarska, na početku bile pod rimskim patrijarhatom, ali zbog carigradskog političkog utjecaja, ove dvije posljednje su s vremenom prešle u pravoslavlje. Te granice, do dana današnjega, ostat će zapravo granice između Istoka i Zapada, između katoličanstva i pravoslavlja, granice gdje se sastaju dvije kulture, dva svijeta.

Kao što je bilo rečeno na početku, Hrvati u ove krajeve dolaze na poziv bizantskog cara kao ratnička pomoć, ali od vremena Karla Velikog (768-814), na našem području prevladava

franački utjecaj dok će Bizantu biti podvrgnuti samo neki dalmatinski gradovi koji su ujedno i biskupije. I oni će se kroz povijest kolebati između Bizanta i Rima dok se na koncu ne opredjele za Rim. Društveni i politički život Hrvata u prva tri stoljeća događa se u okvirima triju hrvatskih kneževina: Sjeverne - *Posavska Hrvatska*, Južne - *Južna Hrvatska* te *Neretljanske* kneževine. Na sjeveru kneževi stoluju u Sisku, na jugu se pomještaju od Nina do Klisa dok se na neretljanskom području utvrdiše u Omišu, Ostrogu i Rastoku.

796. godine nakon što su Franci porazili Avare, *Vojnimir*, knez Sjeverne Hrvatske, priznao je franačku vrhovnu vlast. Primorski knez *Višeslav* opirao se Francima ali će Franci, nakon njega, god 803. podložiti sebi te krajeve. Bizantu se ne sviđa ta najezda pa će zaratiti s Francima nakon čega će uslijediti mir 812. prema kojemu će sva Hrvatska i Istra potpasti pod franački utjecaj a neki dalmatinski gradovi i otoci pod Bizant. *Ljudevit Posavski* (810-823) bez podrške svoga sunarodnjaka primorskog kneza *Borne* koji s Francima ratuje protiv bizantske Dalmacije, pokušava zbaciti franačku vlast ali mu to ne uspijeva. Sjevernu Hrvatsku ugrožavaju Bugari i Mađari dok primorska Hrvatska, naročito pod vladavinom kneza *Mislava* (835-845) koji se dobro slaže i s Francima i s Bizantom i s neretljanskim knezom *Družakom*, postaje sve samostalnija. Njegov nasljednik knez *Trpimir* (845-864) postat će stvarno neovisan vladar iako će formalno priznavati franačku vlast. U njegovoj povelji iz godine 852. prvi put se u domaćoj ispravi spominje hrvatsko ime. On vlada i najvećim dijelom današnje Bosne. 855. godine potukao je Bugare u sjeveroistočnoj Bosni a na njegovu dvoru boravio je jedan od najuččenijih ljudi tadašnje Europe, benediktinac *Gottschalk*. Za benediktince gradi samostan i crkvu u *Rižinicama* kod Solina. Ne nasljeđuje ga niti jedan od njegovih sinova nego član neke druge moćne obitelji, knez *Domagoj* (864-876) koji će imati okapanja i s Bizantom i s Venecijom. U to vrijeme (863) izbija i crkveni raskol između Rima i Carigrada u čije vrijeme biskupi Bizantske Dalmacije

pristaju uz Bizant, bolje rečeno njegova patrijarha *Focija*, i na taj način otpadaju od pape. Zato su Hrvati ponukani osnovati vlastitu biskupiju čije je sjedište u Ninu a iz njega se upravlja Crkvom na cijelom hrvatskom području. Osobito je važno što je *Domagoj*, ne podliježući Bizantu, uspio u ratu (875-876) potući Franke i tako stvarno postići *potpunu nezavisnost*. *Zdeslav Trpimirović* (878-879), Trpimirov sin, uz pomoć Bizanta protjerao je Domagojeve sinove, uz rizik da hrvatske zemlje padnu pod bizantski utjecaj. Nasreću to je ipak trajalo kratko. Njega je zbacio knez *Branimir* (879-892) vežući se uz rimskog papu koji je i sam u tome vidio svoju šansu neovisnosti od velikih naroda i njihovih vladara. Tako se i bizantski gradovi vraćaju pod papinu crkvenu vlast a ninski biskup *Teodozije* postaje splitskim nadbiskupom. Očito *Branimir* nastoji i na crkvenom području postići jedinstvo i slogu. Čim je preuzeo vlast, obratio se pismom papi *Ivanu VIII*, čiji se odgovor, na našu sreću, sačuvao do današnjeg dana, a nosi nadnevak 7. lipnja 879. godine. U tom pismu-odgovoru papa priznaje *Branimira* sasvim nezavisnim knezom te kaže da je na Spasovo, 21. svibnja 879., služeći misu nad grobom svetog Petra, blagoslovio hrvatski narod. Evo toga papinog pisma u cjelosti.

Dragom sinu Branimiru

Čitajući pismo tvoga gospodstva, što si ga nama po časnom svećeniku Ivanu, uzdaniku našem, poslao, razabrah jasnije od sunca koliku vjeru i iskreno štovanje gajiš prema Crkvi svetih apostola Petra i Pavla i prema nama. Pa jer s voljom Božjom ponizno ispovijedaš i želiš kao dragi sin biti u svemu vjeran i pokoran svetomu Petru i nama, koji smo po milosti Božjoj namjesto njega: zato uvelike zahvaljujemo gospodstvu tvojemu ovim našim pismom apostolskim pa te s očinskom ljubavlju kao najmilijega sina primamo i u duhu grlimo, gdje se vraćaš u krilo svete stolice apostolske, majke tvoje, u kojoj su se i pređi tvoji iz najbistrijega vrela pojili slatkim napitkom svetoga nauka; i

bit ćemo ti skloni apostolskom dobrotom, da bi vazda lebdjela nad tobom milost i blagoslov od apostolskih glava sv. Petra i Pavla, te da bi uvijek bio čitav i siguran od vidljivih i nevidljivih neprijatelja, koji neprestano ljudskom spasu zasjedaju i staju na put, i da bi lakše stekao žučnu pobjedu nad neprijateljima... Pa kao si preko spomenutog već svećenika Ivana od naše vrhovne vlasti molio troje, da te za bolji spas tvoj blagoslovimo našom apostolskom riječju, to smo vrlo rado učinili. Kad smo naime na dan Uzašašća Gospodnjega služili misu na žrtveniku Sv. Petra, digosmo ruke uvis i blagoslovimo tebe i cio narod tvoj i cijelu zemlju tvoju, da možeš ovdje uvijek spašen tijelom i dušom sretno i sigurno vladati zemaljskome kneževinom, a poslije smrti, da se na nebesima veseliš s Bogom i da vječno vladaš. A budući da smo spoznali da je ovaj isti svećenik Ivan u svemu tebi i nama uistinu vjeran, podali smo mu naše apostolsko pismo, da ga preda bugarskom kralju (tj. Borisu 852-889). Stoga te molimo, daj za ljubav svetomu Petru i nama, da s tvojim dopuštenjem obavi to poslanstvo bez otezanja, pa zato tebi za ljubav tvoju mnogo puta zahvaljujemo.

Dano 7. dan mjeseca lipnja, 12. indikcije

Branimira na kneževskom prijestolju naslijeđuje Mutimir Trpimirović (892-910), otac prvog hrvatskog kralja Tomislava.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Od čega se sastoji hrvatsko pleme, gdje ono živi i tko mu je na čelu?
- Kakva je razlika između župana i kneza? Nabrojite prve hrvatske knezove i godine u kojima oni vladaju.
- Između kojih svjetovnih i duhovnih velesila su smještene hrvatske zemlje? U koje regije se dijele hrvatske zemlje?

- Što je to patrijarhat i koje je ovlasti imao patrijarh? Kad je došlo do prvog raskola u Crkvi i kojom zgodom? Tko je tada bio carigradski patrijarh?
- Pod kojim knezom hrvatske zemlje stječu svoju potpunu nezavisnost? Tko je tada papa?
- Pazljivo pročitajte papino pismo knezu Branimiru. Kad je ono datirano? Što papa očekuje od kneza Branimira i što mu nudi? Što mislite, zbog čega je Branimiru bilo važno da ga papa prizna neovisnim knezom?
- Kakav je u to vrijeme bio odnos između svjetovne i duhovne vlasti? Što mislite o takvoj vrsti odnosa?

13.5 PRVI SAMOSTANI

Vrlo je važno spomenuti da se već u to vrijeme na našem tlu nalaze pripadnici redovničke zajednice *benediktinaca* koji žive u svojim samostanima. Najstariji takav samostan osnovao je Trpimir, polovicom 9. stoljeća u *Rizinicama* između Klisa i Solina. U istom stoljeću podignut je *samostan sv. Andrije* u Istri na otočiću Sera, a već u 10. stoljeću ima više benediktinskih glagoljaških samostana po Hrvatskoj. Zbog čega je važno ovo spominjati? Samostani su uvijek bili i ostali *rasadište kulture*. U njima su se pisale i prepisivale knjige. Oni su bili *rasadište novih spoznaja o voćarstvu, podrumarstvu, stočarstvu, pčelarstvu, obrtu*. Iz njih se širila pismenost na okolinu. Samostani su prvi *gostinjc*i za putnike, *prve škole, sirotišta, bolnice*. U njima vladari *pohranjuju svoje spise; u njima se prepisuju i ovjeravaju oporuke i darovnice*. Benediktinci su na taj način postali prvi odgojitelji svih novih naroda koji su se u Europi počeli oblikovati nakon velike seobe.

U Hrvatskoj, naročito u vrijeme kraljeva, benediktinci su se još više širili. Uz muške raz-

čili su se i oni ženski benediktinski samostani. Najpoznatiji je takav samostan sv. Marije u Zadru koji je osnovala Čika, rođakinja kralja Petra Krešimira IV. (1058-1075). Kraljevi su velikodušni prema samostanima pa ih obdaruju kojekakvim darovnicama. Samostani to znaju dobro iskoristiti pa se brinu za školovanje, umjetnost, kulturu, siromahe, napuštene starce i udovice. Samostani su bili na svoj način fondovi kulture, zdravstva, prosvjete i socijalnog rada. Da nije bilo tih dobara ne bi bila izgrađena nijedna od naših i svjetskih dragocjenih katedrala; svi bi naši muzeji bili prazni. Nitko u ono vrijeme ne bi davao posla umjetnicima i obrtnicima pa ih sada ne bismo niti imali kao velike ljudskog srca i nadahnuće za mlada pokoljenja.

U srednjem vijeku na našem tlu će se pojaviti pavlini, duhovni sinovi sv. Franje - franjevci, sv. Dominika, - dominikanci. Iza njih će doći sinovi sv. Ignacije Lojole - isusovci, sv. Ivana Bosca - salezijanci itd. Njih će pratiti, nešto kasnije, i njihove ženske grane, franjevke, dominikanke, salezijanke itd. Sve su ove redovničke skupine ostavile duboki trag kroza svoje djelovanje u prosvjeti i kulturi ovog naroda.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Što se podrazumijeva pod pojmom redovnička zajednica? Kako se zove prva redovnička zajednica koja se pojavila na hrvatskom tlu? Čije smo sve godišnjice nedavno slavili?
- Dobro bi bilo, ako u svojoj školskoj knjižnici imate nedavno objavljenu monografiju o pavlinskoj umjetnosti u našim krajevima, da se izbliza upoznate s umjetničkim djelima koja su oni ostavili u naslijeđe hrvatskom narodu.
- Nabrojite prve samostane u našim krajevima i kome su pripadali? Konzultirajte leksikon pod pojmom

Gottschalk. Tko je on bio, time se bavio i gdje je boravio?

- Čega su sve samostani bili rasadišta? S kojim fondovima suvremene države bi se mogla usporediti nekadašnja samostanska djelatnost?
- Što mislite, zbog čega su kraljevi obdarivali samostane? Kako su se zvali ti kraljevski dokumenti? Poznajete li iz naše povijesti neke takve dokumente?
- Ako u vašem kraju postoji koji samostan, zamolite njegovu upravu da posjetite njegovo svetište, muzej ili knjižnicu. Dajte se informirati o njegovoj umjetničkoj te općenito kulturnoj važnosti za taj kraj.
- Koje vi redovničke zajednice poznajete? Jeste li se susreli s nekim njihovim članovima? Kakav su dojam ostavili na vas

13.6 GLAGOLJAŠTVO

Donedavno (1965) u Katoličkoj Crkvi obavljala se služba Božja isključivo na latinskom jeziku. Tome su se trebali podvrći svi narodi bez obzira na njihovu brojnost, kulturu, povijest, važnost u svijetu. Tako Englezi, Francuzi, Nijemci, Talijani, Španjolci, Japanci... Pa ipak postojala je jedna iznimka koju nisu uništila sva stoljeća niti sve smicalice. Bile su to hrvatske zemlje. Hrvati su od najstarijih vremena imali pravo služiti svetu misu i obavljati druge liturgijske čine na svom starohrvatskom jeziku i pisati svoje crkvene knjige na svom starom pismu koje se zvalo *glagoljica*. To je kod nekih papa izazvalo i određenu sumnju i strah da zbog toga ne bi došlo u pitanje crkveno jedinstvo s ostalimi djelovima Katoličke Crkve, pa ipak su na kraju uvijek popuštali.

To izvanredno blago hrvatske Crkve pojavljuje se sredinom 9. stoljeća kad moravski knez Rastislav godine 862. traži od cara u Bi-

zantu da mu pošalje misionare vješte slaven-
skom jeziku. Car je odgovorio na taj zahtjev
poslavši Rastislavu dva brata, učena Grka iz
Soluna koji su poznavali tadašnji slavenski je-
zik koji se govorio u cijeloj Makedoniji i u
gradu Solunu. Braća su se zvala *Konstantin i*
Metod. Prema predaji Konstantin je (kasnije se
zamonašio i uzeo ime Ćiril) god. 863. sastavio
posebno pismo - glagoljicu - za pisanje riječi na
slavenskom jeziku. Na tom pismu on piše prve
crkvene knjige za Slavene i zbog toga Ćiril biva
najzaslužniji za pismenost svih slavenskih na-
roda, a posebno za uvođenje slavenskog jezika
u katoličko bogoslužje. Hrvati su pak naj-
zaslužniji što taj pokušaj nije propao jer je
Ćirilovo i Metodovo djelo nakon njihove smrti
iskorijenjeno iz svih rimokatoličkih slavenskih
naroda, a sačuvalo se samo kod Hrvata. Oni tim
pismom ne pišu samo crkvene knjige nego i
svoje *zakonike, oporuke, privatna pisma*. Koli-
ko je ovo iskustvo bilo važno za cijelu Ka-
toličku Crkvu pokazat će i II. vatikanski sabor
(1963-1965) koji će ne samo omogućiti, nego
tražiti da se svi narodi počnu služiti u bogo-
služju svojim narodnim jezikom.

Kad se govori o osebnosti hrvatske
crkvene i narodne kulture, svakako treba uz
glagoljicu spomenuti i starohrvatske *crkvice*, a
asobito starohrvatski *troplet* kojim se ukra-
šavalo ploče i pragove, nadvratnike, krstionice,
pročelja crkvi, glavice stupovlja, nadgrobne

spomenike, oltarne ploče itd. Među starohr-
vatskim crkvicama treba spomenuti crkvicu
Svetog križa u Ninu, crkvicu *sv. Nikole* u
Pahuljama kod Nina, crkvicu u *Uzdolju*, crk-
vicu *Svete Trojice* u Poljudu kod Splita, *Sv.*
Petra u Preku kod Omiša, *Sv. Dunata* na Krku
itd. Te su crkvice najstariji sačuvani spomenici
graditeljstva svih slavenskih naroda.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Kojim se jezikom donedavno služilo u bogoslužju Katoličke crkve? Tko je pod tim vidom imao pravo da se služi vlastitim jezikom? Kako se zvalo njihovo pismo?
- Tko, kada i kojom prilikom je izmislio to pismo? Što se na njemu sve pisalo?
- Što je za povijest hrvatske kulture karakteristično osim vlastitog pisma? Gdje se sve uklesavao hrvatski pleter? Poznajete li neke konkretne spomenike gdje se vidi hrvatski pleter?
- Nabrojite mjesta gdje su sačuvane najstarije hrvatske crkvice i svece kojima su one bile posvećene.